

КОНТИНУИТЕТ ГЕНОЦИДА

Увод

Педесет година послије формалног завршетка Другог свјетског рата чини се да се он тек сада довршава или продужава у стравичнијем облику понављања геноцида. Стога је наслов „континуитет геноцида“ сам по себи одређен стварним збивањима стварања новог свјетског поретка кога су њемачки нацисти прије 50 година називали „новим еуропским поретком“. Због тога смо дужни да објаснимо откуда то да побједници буду послије 50 година поражени, а поражени побједници. Истребљивање Срба на просторима треће Југославије поновљено је стравичније него икада пре. Када кажемо Срба, мислимо и на Црногорце без икакве разлике, јер их геноцидаши не раздвајају више, него кад им је потребно да уз помоћ њиховог самоуништавања себи олакшују посао.

Њемачки нацисти су први у свијету путем „новог еуропског поретка“ отпочели масовно истребљивање Јевреја, Срба и Цигана, као и Пољака, Руса итд. То су спроводили на разне начине, а понајвише у „творницама“ смрти. По разбијању Југославије 1941. године, Нијемци уз помоћ хрватских усташа отпочињу потпуно истребљивање Срба на просторима Независне Државе Хрватске, коју су створили, као што то чине 50 година касније на модернији и перфиднији начин. Током Другог свјетског рата систем геноцида се спроводи прво путем мањих стратишта, а затим творница смрти какав је био Јасеновац. Многи код спровођења геноцида употребљавају ријеч **ФАШИСТИ**, а ми сматрамо да то није научно тачно. Фашизам је италијански десни националистички покрет, али он нема у програму геноцид над било којим народом. Зна се да Јевреје, као и Србе, спасавају фашисти од хрватских усташа. Међутим, иако је њемачки нацизам такође десни националистички покрет, он има у свом програму ликвидацију Руса, Пољака, Срба и посебно ригорозно Јевреја. Док фашистички покрет предводи Бенито Мусолини, образован човјек, дотле нацистички покрет предводи молер Адолф Хитлер. Истина он је себе називао умјетником, собосликарем, али то није могло да га уздигне на виши степен образовања. Он је одмах послије доласка на власт организовао творнице смрти 1933. прво у Дахау, а затим то проширио највише у Пољској послије њеног окупирања 1939. Да оправда бомбардовање и окупацију Варшаве и Пољске побио је неколико својих војника, што ин-

дикативно казује готово идентичан поступак намјештених масакрирања у Сарајеву - улица Васе Мискина и Маркале - за оправдавање НАТО снагама бомбардовања Републике Српске. И сада, као и раније у Другом свјетском рату, њемачки нацисти са новим поретком настављају континуитет геноцида. Сада се у тај „посао“ укључују и Уједињене нације да би се обични људи теже освијестили шта се збива.

Италијански фашизам пошто нема тај систем геноцида није исто што и њемачки нацизам или национал-социјализам. Њемачки нацисти бјесомучно истребљују Јевреје, доводећи их чак из Јужне Америке бродовима у Освјенцин (Аушвиц) у Пољској на ликвидацију, а поготово из свих крајева Европе. Србе нарочито од 15. маја 1943, били четници или партизани, Нијемци одводе у логоре смрти и на присилне радове уз помоћ Италијана. Најватренији помагачи тог система истребљивања Срба на просторима Независне Државе Хрватске гдје је била укључена Босна и Херцеговина, били су хрватски усташе и домобрани, а не италијански фашисти. Ево за то доказа: на Пагу, Рабу, Госпићу-Јадовно постојали су усташки хрватски логори смрти. Пошто је то била њихова утицајна зона Италијани су те логоре до половине августа 1941. уклонили. Стога су хрватски усташе из Јадовна творницу смрти преселили у Јасеновац. Тада је из Јадовна у Јасеновац премјештена и творница сапуна која је тамо радила до 1.маја 1945. Непобитно смо утврдили да се у ликвидационом центру творнице смрти у Јасеновцу на подрућју Доње Градине производио сапун од прераде тела логораша. То се може документовано спознати у нашој студији *Концентрациони логор Јасеновац с посебним освјетом на Доњу Градину* — Историјско-социолошка и антрополошка студија“, коју је објавила сарајевска издавачка кућа „Свјетлост“ 1990. у 5.000 примјерака. Највећи антрополошки допринос изучавању монструозних усташких злочина под нацистичким новим европским поретком дали су научници: др Алојз Шерцел, др Вида Бродар, др Србољуб Живановић и др. Када се усавршио систем масовног уништавања проскрибованих народа у мамутској творници смрти Јасеновцу и преко 3.000 људи дневно, често чак и уз такмичење, полако су мали Јасеновци нестајали широм нацистичке владавине. Парола „СМРТ ФАШИЗМУ - СЛОБОДА НАРОДУ“ добија прави смисао тек када се каже „СМРТ НАЦИЗМУ и ФАШИЗМУ - СЛОБОДА НАРОДУ“. Поновно појављивање неонацизма у облику новог свјетског поретка је доказ да њемачки нацизам последице њеног уједињења пријети свјетском опстанку.

Неонацисти су успјели да подјармљивањем Уједињених нација спроведу готово херметичку блокаду Савезне Републике Југославије претварајући је у гигантски *Неојасеновац*. Због тих разлога, ако не других барем моралних наводимо најосновније податке како су настајали мали Јасеновци током Другог свјетског рата у бившој Босни и Херцеговини гдје је дјеловала хрватска усташко-домобранска власт. Из тога ће се јасно моћи сагледати како је могло да се деси 50 година

касније тако масовно убијање и присилно пресељавање Срба из Лике, Кордуна, Баније, Книнске крајине, западне Босне, односно доброг дијела Босанске крајине.

Континуитет геноцида

У настојању да се ране не повређују и сачува „братство и јединство“, није било дозвољеног, а камоли организованог изучавања геноцида у Југославији после Другог светског рата. За хиљаде и хиљаде јама у којима су углавном бачени СРБИ, ЦРНОГОРЦИ није било њихове есхумације. Од 1961. масовно су ти мали Јасеновци затварани бетонским плочама уз неке натписе без прецизнијих података: Родбина преживјелих страдалника није била моћна да то онемогући. Удружења Савеза бораца Народноослободилачког рата, нијесу смјела било шта чинити на вађењу и достојном сахрањивању жртава усташког терора. Ипак су самоиницијативно израдили нестручну анкету и упутили је широм Босне и Херцеговине да сазнају гдје су стратишта, колико је у њима сахрањено мушкараца, жена и дјеце и какав је њихов национални састав. Нама је срећа или несрећа дала да се домогнемо тих података тек 1991. захваљујући положају предсједника општине Центар у Сарајеву, на коју смо дужност изабрани 25. децембра 1990. и остали до подношења оставке 17. априла 1992. када се већ разбуктао грађански рат као нови облик геноцида. Пошто је општина Центар захватала дио Сарајева гдје су смјештене све најзначајније институције: просвете, здравства, културе, индустрије итд. сматрали смо да је не треба дијелити, јер како се год ријеша сукоб Хрвата, муслимана и Срба нешто ће им заједничко бити потребно. Са тим се сложио и др Радован Карашић, предсједник Републике Српске. Ипак нам то није помогло да избјегнемо муслиманско хапшење и једва спасемо главу. Цртице из тог збивања објавио је у септембру 1992. „Новосадски дневник“.

Дугогодишњим изучавањем Народноослободилачке борбе 1941-1945. утврдили смо да су стратишта тамо гдје живе Срби или Јевреји, а сасвим малобројна гдје су настањени муслимани и најмања на подручјима гдје су Хрвати. Тако у Горњем Вакуфу нема стратишта, јер тамо нема Срба. Још је жалосније и значајније сазнање да су њемачко-италијанско усташко-домобранске офанзиве вођене искључиво тамо гдје су живјели или се у збјеговима налазили Срби. Као по неком неписаном правилу стално масовно страдају Срби, Црногорци у свим ратовима, па геноцид има континуитет и имаће га изгледа док се сасвим не затре овај православни народ. Имали смо прилике 1983. године да у Музеју устанка 1941. године у Ужицама (тада Титово Ужице) видимо два њемачка плаката на жућкастом папиру исписана латиницом и ћирилицом на српско-хрватском језику. На једном је Дража Михаиловић уцијењен на 100.000 рајсх марака у злату са додатком „англоамерички шпијун“, а на другоме

латиницом иста награда од 100.000 рајсх марака у злату онеме ко убије Јосипа Броза Тита са додатком „бољшевички шпијун“. Ти плакати постоје од почетка 1943. године. То историчари знају иако не смију да објаве или неће, али се споре да ли је четнички покрет Драже Михаиловића антинацистички и антифашистички. Бранко Петрановић је стално тврдио да је покрет четнички антифашистички. Друго је питање њихове политике усмерене ка томе да то чине са што мање жртава. Ако партизани побију четнике, страдају Срби, Црногорци углавном, а ако четници побију партизана, опет страдају Срби, Црногорци. Коначан учинак обостране борбе једних за слободу, других за краља и отаџбину је исти. Убијени су Срби, Црногорци. Стога је вријеме за национално уједињење и отрежњење прије него сасвим нестане Срба, Црногораца. За то је потребан НАЦИОНАЛНИ ПРОГРАМ, а не националистички или шовинистички. Видљиво је обнављање неонацизма, неофашизма нешто слабије, али мало неокомунизма до кога ће ипак морати доћи, јер је мајка Русија у агонији. Како је за њу страдало, опет највише Срба, Црногораца, знају најбоље последице Другог свјетског рата преживјели ГОЛООТОЧАНИ. Довољно је било да се последице 1948. године каже „Волим Руса“, па да се заврши у НОВОМ ЈАСЕНОВЦУ. Како је могуће да нам се Јасеновци непрекидно умножавају, а никако да стекнемо мало памети и ујединимо се? Све док племенски систем може да разбија заједницу, страним завојевачима није проблем да нас униште. Умјесто онемогућавања геноцида, он се умножава и усавршава до неслућених димензија уз помоћ парола какве су „људска права“, „етничко чишћење територија“ итд. а све од стране Срба, док неонацисти „заводе ред и мир“. Тако жалосно стање да горе не може бити у Трећој Југославији, 50 година последице Другог свјетског рата. Ред је да мало детаљније наведемо податке о малим Јасеновцима, како би на крају било јасније шта је томе помогао грађански рат у условима нацистичке и фашистичке окупације Краљевине Југославије.

Као Турци-дахије и јањичари далеке 1804. године што прво сијеку српске кнезове и угледније људе да онемогуће устанак сиротиње раје, тако хрватске усташе уз помоћ муслимана који су проглашени за „срчку хрватског народа“, „Хрвате-Муслимане“, отпочињу априла 1941. ликвидацију најугледнијих и најбогатијих Срба. По истом рецепту 50 година касније њемачки неонацизам ствара хрватскомуслиманску унију у Босни и Херцеговини као снагу за истребљење Срба.

У селу Гудавцу, крај Бјеловара, 27/28. априла 1941. усташе су стриљале 184 српска сељака. Усташе у Благају на Кордуну поубијале су из околине Вељуна и блиских заселака око 250 одраслих Срба који су се одазвали позиву.¹

¹ Др Фикрета Јелић-Бутић, *Усташе и Независна Држава Хрватска 1941-1945*, 166.

Усташе су 11. маја у Глини похапсиле све грађане Србе од 16 до 50 година и ноћу 11/12. их побили, када је страдало 380 мјештана и 150 лица из околине који су се те ноћи затекли у Глини. Поубијани су у оближњем селу Прекопу и Мађар.²

У саопштењу број 10. Земаљске комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача о покољима Срба у Глини се каже: „Везане људе бацали су о земљу, ударали по њима кољем и млатовима, боли их ножем, преламали им удове, клали их тупим ножевима, а многима су ножевима парали прса и још живима људима вадиле срца. Многе су жртве прије смакнућа полудиле од ужаса“.

Током 1941. само у Глини и околини усташе су поубијале око 8.000 људи, жена и дјеце. Познат је покољ Срба у глињској православној цркви. Од 10. априла 1941. до 30. октобра 1942. у околини Глине усташе су поубијале око 3.000 Срба и исто толико отјерале у концентрационе логоре.³ „И ова су убиства вршена на најгрозније начине. Везаним људима пребијане су кости, полуживи људи бацани су у јаме или у ватру, чекићима разбијане су лобање, резани поједини удови итд.

Дне 20. VIII 1941. под водством усташе Јуске Мешиновића и М. Махинића из Врнограча усташе су похапсиле читаво српско становништво и након што су дјевојке силовали, голе су их натицали на коље. Дјецу од 6 мјесеци до 6 година пресецали су на половицу. Мушкарце су клали. Овдје је пало око 200 жртава...“⁴

Усташе пљачкају жртве, одузимају им новац, накит, златне предмете, обућу и одјећу посебно ако је од богатијих људи. Само у Слуњу усташе су првих дана своје власти поубијали преко 4.000 православаца, од чега око 200 људи, а остало су били болесници, дјеца и старци.

„У Бихаћу именован је великим жупаном Љубомир Кватерник, брат војсковође Кватерника, рођени Слуњанин. Његова владавина у Бихаћу је једна жалосна епизода у хрватској повијести. Сав његов рад састојао се у клању и убијању православаца те пљачкању њихове иновине. Сам је изјавио у Слуњу да их је побио преко десет тисућа“⁵.

Током јула и августа 1941. усташе из Цазина, Кладуше и Врнограча по наредби жупана велике жупе Крбаве и Псата у Бихаћу Љубомира Кватерника масовно су убијали Србе. Само 21. јула 1941. убили су 30 Срба из Кладуше, Врнограча, Сиљковаче, Бојне, Глинице и других заселака,

² Архив Војноисторијског института у Београду, к.314, док.38/1-6. саопштење бр. 10 Комисије за ратне злочине окупатора и њихових помагача о покољу Срба у Глини. Сада, 50 година касније, Срби су ту поново страдали, а неки успјели да побјегну у мајку Србију и Црну Гору.

³ *Истио*.

⁴ *Истио*. саопштење Земаљске комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових домаћих помагача бр. 10. написали су 14.X.1944. др Фердо Чулиновић и др Анте Мандић.

⁵ Архив Војноисторијског института мк.314, док. 32/1-5. Саопштење бр. 9 о покољима у Слуњу Земаљске комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача.

те сусједних села Кордуна. То су били угледни људи, кнезови, трговци, угоститељи, занатлије и боље стојећи сељаци. Усташе су им код хапшења говориле да понесу вредније ствари, одјећу и новац јер ће наводно ићи на рад у Њемачку. Ови Срби су убијени у Госпићу.⁶

Дана 26. јула 1941. усташе су затвориле 80 Срба у кладушку православну цркву. Везали су им жицом руке, утоварили на камионе и ноћу 29/30. јула 1941. повезли на брдо Чунгар гдје су их стријељали. Сахрањено је 300 људи у рововима који су били раније ископани. Први масовни гроб налази се у противтенковском рову којег је војска својевремено копала за војне потребе. Ово мјесто је удаљено од Кладуше око 1 км а ту је сахрањено око 4.000 Срба с кладушког подручја и из села Кордуна, подручја Слуња и Војнића. У другој гробници сахрањено је око 400 жртава, а дужина јој је око 45 м. У гробници трећој је око 300 жртава. „Дакле, за кратко вријеме масовно је ликвидирано само код Кладуше око 5.000 Срба“.⁷

У Херцеговини Срби пред масовним усташким злочинима воде праве ратове већ у мају и јуну прије наводног дизања устанка по одлуци КПЈ 4. јула. Збјегови су масовни по планинама, а узрок устанка није идеологија и позив на устанак КПЈ, него геноцид над Србима. Угљеша Даниловић, један од ријетких комуниста који је то уочио каже: „Глас о јамама (Коритској и др.) у које је бачено на стотине људи, жена и дјече одјекнуо је широм Херцеговине, па и даље. Спонтани отпор на те злочине био је неизбјежан“.⁸

Усташе формирају бројне гробнице за Србе у херцеговачким крашким јамама крајем маја и почетком јуна 1941. Пошто су углавном истријебљени у западној, почео је геноцид над Србима у источној Херцеговини. У Требињу је 1. јуна 1941. убијено 13 Срба. Од 2. до 12. јуна у љубињској општини вршени су масовни покољи. Око 300 усташа упало је у села Раковице, Капавицу, Убоско и Влаховиће и похватало око 180 људи. Од њих је 143 на звјерски начин убијено маљевима и бачено у јаме код Капавице, док су остали побјегли. У Невесињу је првих дана јуна 1941 ухапшено око 50 људи, а у селу Удрежњу 2. јуна 1941. убијено 28 сељака, махом стараца и жена. У селу Коритима 4. и 5. јуна 1941. ноћу усташе су поклале око 180 Срба, затим наредног дана у селу Заградци ухватили још 23 сељака па их маљевима побили и бацили у Коритску јаму. Уочи овог рата неки муслимани су мијењали натпис на јами Корита, а Срби га обнављали, што је указивало на обнову геноцида.

У селима Попова поља и љубињском срезу 23. јуна усташе су 1941. бацили око 200 Срба у јаму Ржани до код села Котеза. Истога дана у

⁶ Зухдија Жалић, *Масовни покољ у Кладуци, јул-август 1941, Свједочанства учесника НОБ-е 1941-1942*, књ. 4, Београд 1975, 261.

⁷ *Истио*, 263-264.

⁸ Угљеша Даниловић, *Устанак у Херцеговини јун 1941-јун 1942, Херцеговина у НОБ*, Војноиздавачки завод ЈНА, „Војно дело“, Београд 1961, 25.

Невесињу и околним селима вршена су масовна хапшења и убиства. У Берковићима усташе су 25/26 јуна 1941. заклале 260 Срба. До краја августа у јаме на Видовом пољу, Потплату, код Бивољег брда и у Шумарицама у столачком крају бачено је око 2.000 Срба. Из Чапљине и Љубушког многи су одведени у Опузен и тамо убијени. Масовна убиства вршена су у Мостару и околним селима, Буни, Бијелом Пољу итд.⁹

Организованији отпор геноциду над Србима пружили су 3. јуна 1941. Срби код Невесиња под руководством Обрена Ивковића. Дакле, више од мјесец дана прије доношења одлуке КПЈ од 4. јула 1941. о подизању устанка. Невесиње је прво у Босни и Херцеговини почело устанак против Турака 1875. који је довео до аустроугарске окупације Босне и Херцеговине 1878. ради „завођења реда и мира“. Готово исто се сада догађа: НАТО стиже са трупама да над остатком Срба заводи ред и мир уз помоћ пјешадије, пошто је бомбардовао српске крејеве у Српској Републици најмодернијим ракетама итд. Херцеговачки Срби су далеке 1875. на челу са Лазаром Сочицом, Вулем Хацићем, Богданом Зимоњићем и другим првацима тражили помоћ од књаза Николе, а он их није смио примити на Цетиње због страних посланстава да не испадне како буни Србе у Херцеговини, него их је примио на Ловћену код Иванових корита и обећао помоћ, што је и учинио. Сада је веома слична позиција Црне Горе, ако није још тежа. Како се злокобна историја понавља! Чак су и изрази далеке 1875. и касније били „блокада“, „санкције“ исто као у рату на истим просторима 1992-1995. године. До када ће бити тако? Ваљда док се коначно Срби не истријебе.¹⁰

Ово је свјесно изнесено у компарацији, јер су Срби у Херцеговини у доба владавине Хителера и Павелића истријебљени до те мјере да су читава села остала пуста. „Више нико није сметао убицама да међусобно подијеле имовину својих жртава“. Геноцид над Србима спроводи се како би им се одузео не само живот него и сва покретна и непокретна имовина.

У јужној Херцеговини усташки покољ Срба био је свиреп као у другим крајевима. Већ 1. јуна 1941. усташе су у Требињу поубијале 13 угледних Срба. Једанаестог јуна 1941. по Требињу поново врше покоље. Око 3 сата послје подне у Бари убили су пред кућом Стеву и Јову Бегенишића и два Јовина сина. Истог дана одвели су Јакова Миљановића, Обрена Г. Стијачића и Михаила Андријашевића, које су касније побили.¹¹

Посебно се у бацању Срба по херцеговачким јамама истакао Мијо Бабић, Павелићев „доглавник“, кога су српски, невесињски устаници ликвидирали на Сомини планини почетком јула 1941. О томе постоји спомен-обилежје. Много су га усташе оплакивале. Католички свештеници

⁹ *Херцеговина у НОБ*, 42-43; Слободан Шакота, *Прве усташке борбе*.

¹⁰ Милан Булајић, *Усташки злочини и суђење Андрији Арђуковићу*, Београд 1986, 98.

¹¹ *Херцеговина у НОБ*, 106. Душан Т. Ђајић, *Прва борба против усташа у Бијелој Гори*.

су претежно помагали спровођење геноцида над Србима. Било је часних изузетака, али само изузетака. То је изузетно значајна тема у проучавању геноцида над Србима, Црногорцима.

Изгледа да је послје Доње Градине највеће стратиште у Босни и Херцеговини Гаравица код Бихаћа, гдје су усташе побиле око 12.000 Срба из Босанске крајине, Лике, Кордуна, Бихаћа. Послје 50 година, у Бихаћу и околини Срба више нема. Гигантске гробнице у Гаравици налазе се на три локације, удаљене од Бихаћа од 2,5 до 3 км. На њима постоје обиљежја која не пружају податке о броју жртава. Архитекта Богдан Богдановић, као и у Јасеновцу, и овдје је симболичким средствима настојао да сакрије злочин. Писали смо о Јасеновцу да се не би поновио, али узалуд. Срби ово научно дјело нигдје нијесу промовисали, а муслимани јесу два пута у Сарајеву као и Црногорци у Црној Гори. Гигантске гробнице у Гаравици дуге су 77, 100 до 150 м, а удаљене су негдје једна од друге 2 метра. „ Од осталог терена се разликују једино по различитој висини и по другачијој боји траве на њима. Сада се то мјесто не обрађује, али се са њега коси трава...“.¹²

Површина гробних поља у Гаравици износи 1.312 м², а ако се узме да је 9 жртава испод квадратног метра, слиједи да је ту сахрањено 11.708 жртава. Црно језеро код Босанске Крупе је гробница 2.000 до 3.000 Срба. Само у Мацин-Долу код Цазина усташе су у августу 1941. побиле 800 Срба. Међу њима 217 жртава било је из села Перне, Пишталине и Чојлука која припадају општини Босанска Крупа.¹³

У рату 1991-1995. истицало се на Западу како Срби силују муслиманке и Хрватице, мада Срби као народ или војска никада нијесу то чинили. Сви документи казују да у Другом свјетском рату су то чинили муслимани и Хрвати, посебно усташе. На узвишењу Вранковића главица 4. септембра 1941. у селу Пишталине усташе убијају 104 српска лица, пошто су прво опколили село и наредили породицама да са дјецом изађу из кућа, да не носе са собом ништа, јер ће се брзо вратити. Лијепе жене и дјевојке су прво силовали. Претходно су издвојили пет дјевојака и једну жену из породице Бабића које су силом натјерали да им буду жене. Једна од издвојених дјевојака нагло се отргла од усташа и скочила у ватру. Изгорјела је заједно са мајком и члановима породице.¹⁴

Мали је простор за изношење свих малих Јасеноваца или стратишта широм Босанске крајине гдје год живе или су живјели Срби. Има их највише око Ливна, Купреса, Гламоча, Јајца, Бања Луке, Босанског Пе-

¹² Архив Војноисторијског института, к161. А, док 46/1 ф.7.Извештај 4.ХИ 1942. Косте Наћа и Бранка Пољака ВШ НОВ и ПОЈ о заузимању Бихаћа. Цитирано по Саопштењу бр. 10. Земаљске комисије за ратне злочине, нап. 2.

¹³ Бокан Голуба Бранко, *Трагом прошлости и борбе Перне, Пишталине и Чојлука у НОБ-и 1941-1945.* године, штампарија и књиговезница „Сава Михаћ“, Земун 1984, 21. Ово није „државна“ штампарија, него приватна, да се зна

¹⁴ *Истио*, 42.

тровца, по Козари итд. Компарације ради навешћемо податак како је страдало српско становништво у Гламочу којег последице овог најновијег рата на тим просторима више и нема.

„У наступању из Ливна 31. јула и 1. августа 1941. усташе су извршиле нечувени злочин над недужним српским становништвом града и околних села. То је највећа трагедија која је задесила народ Гламоча у његовој историји“.¹⁵

Само на подручју Шипова до најновијег рата 1991-1995. евидентирана су 24 необилежена стратишта или 24 мала Јасеновца. Рамиз Насуп, очевидац усташког покоља Срба лета 1941. године у Подмилачју, каже: „У првим тренутцима нисам вјеровао својим очима. Погледао сам боље и видио како усташки зликовци ножевима кољу људе повезане у жицу. Видјевши то, скаменио сам се. Имао сам осјећај да ми се крв следила. Тресао сам се од језе и нисам могао даље“.¹⁶

Како више, на жалост, нема Српске крајине, ред је да макар коју реченицу посветимо Книну и страдању Срба на том подручју од усташа 1941. године.

Др Фикрета Јелић - Бутић је детаљно и на научној основи приказала усташке злочине због чега је њихов гнев учинио да страда у свом стану. Она пише како је у јуну 1941. дошло до масовног покоља Срба у Далмацији. Прво је 15. јуна 1941. у книнском срезу ухапшено око 60 сељака, који су затворени у книнску тврђаву, а затим поклани. Група од 50 ухапшених Срба побијена је на путу Книн-Грачац. Ноћу 19. на 20. јуна 1941. усташе су у Книну и Книнском пољу ухапсиле 76 Срба и поубијали их у Промини. У селима врличке, дрнишке и проминске општине убијено је од краја јуна до средине јула 1941. око 250 Срба, међу којима знатан број жена и дјеце.¹⁷

Током јула и почетком августа усташе врше најобимније покоље Срба 1941. у Присоју код Сиња, гдје је само у једној рацији ухапшено и побијено око 90 особа. У селу Суваји код Грачаца убијено је 1. јула 1941. године 300 мушкараца, жена и дјеце. И у селу Грабовцу код Петриње усташе су 24/25. јула побиле преко 1.200 људи. Само 28. јула 1941. усташе су код Војнића убиле око 180 Срба. У то вријеме је поклано преко 500 Срба из Грачаца и околине.¹⁸

¹⁵ *Гламоч у НОР-у и револуцији 1941-1945*, сјећања, књ. I, Гламоч 1985, 225. Коста Ковачевић, *Усташки геноцид над Србима у Гламочу и околним селима*.

¹⁶ *Јајачко подручје у ослободилачком рају и револуцији 1941-1945*, зборник сјећања, књ. I, СО Доњи Вакуф, Јајце и Шипово 1981, 209. Рамиз Насуп очевидац злочина у Подмилачју. Ту се налази католичко светилиште посвећено светом Иву, па када се поред њега кољу Срби јасно је ко помаже и организује геноцид. Бог ће кад-тад то казнити. и сада се опет исто дешава.

¹⁷ Др Фикрета Јелић-Бутић, н.д.,167.

¹⁸ *Истио*.

Таквих стратишта има на хиљаде. У њима су највише страдали Срби, муслимани, Јевреји и најмање Хрвати. То је права тема и разлог да ово угледа свјетло дана. Према подацима Републичког одбора Савеза удружења бораца НОР-а БиХ, не рачунајући жртве у Доњој Градини у малим Јасеновцима, на подручју авнојевске Босне и Херцеговине страдало је: 1.023 Хрвата, 7.357 Јевреја, 7.958 Муслимана и 70.110 Срба.¹⁹

Ове жртве су страдале на територији 103 општине како слиједи: Велика Кладуша, Цазин, Бихаћ, Босански Нови, Босанска Дубица, Приједор, Сански Мост, Босанска Градишка, Бања Лука, Србац, Лакташи, Челинац, Котор-Варош, Босански Брод, Дервента, Приједор, Добој, Теслић, Тешањ, Ошак, Модрича, Босански Шамац, Градачац, Грачаница, Маглај, Жепче, Завидовићи, Орашје, Брчко, Сребреник, Лопаре, Лукавац, Тузла, Бановићи, Живинице, Бијељина, Угљевик, Калесија, Зворник, Босански Петровац, Кључ, Дрвар, Босанско Грахово, Мркоњић Град, Скендер Вакуф, Јајце, Шипово, Доњи Вакуф, Гламоч, Купрес, Травник, Пуцарево, Витез, Бусовача, Бугојно, Горњи Вакуф, Фојница, Зеница, Какан, Вареш, Кисељак, Високо, Брежа, Илијаш, Крешево, Сарајево (Центар, Илија, Нови Град, Ново Сарајево, Стари Град, Вогошћа), Шековићи, Кладан, Вламеница, Братунац, Олово, Хан Пијесак, Сребреница, Соколац, Пале, Рогатица, Вишеград, Горажде, Рудо, Чајниче, Ливно, Дувно, Прозор, Јабланица, Коњиц, Хаџићи, Трново, Калиновик, Фоча, Посушје, Лиштица, Груде, Љубушки, Читлук, Мостар, Невесиње, Гацко, Чапљина, Столац, Љубиње, Билећа и Требиње.²⁰

Када се прати број старадалих лица у стратиштима по редослиједу горе наведених општина непобитно се долази до закључка: тамо гдје није било Срба и Јевреја, није постојао геноцид. С обзиром на укупан број муслимана и Хрвата, ни по ком основу се не може тврдити да су ти народи били изложени геноциду. Насилно паролашко тврђење не малог броја квази истраживача да су у Босни и Херцеговини муслимани претрпјели геноцид не стоји. Такође, ни Хрвати нијесу претрпјели геноцид, а носиоци су истребљења Срба и Јевреја. Како се могло догодити да Хрвати као усташе не страдају у знатнијем броју од партизана истражили смо у двотомном дјелу „Титов борбени пут“²¹ из кога се наводе неки подаци који ће то показати.

¹⁹ Савез удружења бораца НОР-а БиХ Републички одбор, *Прећед сїтраїишїїа и жртїава фацїсїїїкої тїрора у Босни и Херцїговини*, Сарајево, септембра 1985. То је рукопис кога је аутор употребио захваљујући свом положају од 25.III 1990. до 17.IV 1992. у општини Центар у Сарајеву.

²⁰ *Исїо*. Аутор је написао студију од 200 страна, по реду којим су наведене општине у Босни и Херцеговини, о томе колико је у којој страдало Срба, муслимана, Јевреја и Хрвата. Дати су збирни подаци, довољни да се покаже како је геноцид извршен само над Србима и Јеврејима, јер их је око 70.000 у НДХ и Босни и Херцеговини готово истребљено. Од већих градова највише су страдали у Сарајеву.

²¹ Др Радомир Булатовић, *Тїїов борбени їїїї (1941-1943)*, посебан осврт на објекте у којима је боравио и радио, књ. I, „Ослобођење“, Сарајево 1988.

Колико смо се год трудили да утврдимо како је Броз стигао маја 1941. године из Загреба у Београд било је узалудно. Тек се посредно види да је његов саборац Јаша Рајтер црним фордом стигао у Београд маја 1941. из Загреба и пратио га по Београду и касније западној Србији, јер је имао фолкс дојчерски и гестаповски-њемачки пасош-аусвајс. Кретао се свуда по окупираној и ослобођеној територији стално у вези са Брозом. Чудно је како Нијемци нису ухватили врховног комунистичког команданта с обзиром на то да се он читаво вријеме рата стално кретао уз демаркациону линију између Нијемаца и Италијана, више на италијанској страни. Такође, Нијемци су имали сталне шпијуне у Брозовом Врховном штабу.

Сукоб са четницима Драгољуба Михаиловића био је свјесно изведен и представља, хтјели или не, геноцид пошто су устанак дигли Срби јер су били пред физичким истребљењем, а сада још да се међусобно кољу као четници и партизани. То је „лијево скретање“ у Црној Гори и Херцеговини када у јесен 1941. и прољеће 1942. партизани кољу Србе као четнике, а не усташе који истребљују Србе. Прва пролетерска, сјајна бригада, иде у прољеће 1942. у источну Херцеговину да туче „пету колону“ или прецизније речено Србе, а исто то чини и у Црној Гори. Била су то пасја гробља због којих Броз мора да бјежи у Босанску крајину, што је проглашено као генијални „марш маневар“.

У селу Љубињи јуна 1942. формирана је 4. црногорска НОУ бригада док је Врховни штаб био на путу из Црне Горе у Босанску крајину. Тито је геноцид над Србима, Црногорцима признао на смотри 4. црногорске НОУ бригаде рекавши: „Наши људи починили су много грешака, и неке од њих су нам се љуто осветиле. Морамо се тргнути“.²²Броз је у том говору додао. „Ми имамо један једини задатак - да ослободимо земљу од окупатора и да уништимо пету колону“.Та пета колона у Црној Гори и Херцеговини су били четници, а како су они Срби, Црногорци, јасно је ко се уништава. И на Сутјесци је то још јасније изведено као и на Неретви.

Тешко је утврдити гдје се налази Броз. Зна се да је преговарао са „заробљеним“њемачим мајором. То је омогућило прелаз преко Неретве и напад на четнике који су ту масовно страдали. Тито је са њемачким мајором вечерао пастрмку, а Њемац му је говорио „Чувај се Тито“.²³Прелаз преко Неретве изведен је уз њемачку асистенцију. Посљедице су познате. Да ли је то издаја када се сарађује са Њемцима? Исто је било и на Сутјесци, гдје је врховни чекао англоамеричку војну мисију док Њемци затворе обруч око Сутјеске или направе „Мишоловку“ како каже Фицрој Меклејн.²⁴У познатом покретном збјегу Срба из Лике, Кордуна, Ба-

²² *Исио*, 186.

²³ *Исио*, 276-278.

²⁴ *Исио*, 292-295.

није, Босанске крајине било је десетине хиљада Срба. Такође је познато да су Срби углавном страдали на Сутјесци. Узалудно страдање српске младости на Сремском фронту многи су јавно истицали и за Брзова живота. Њемци су на Сремском фронту остали укупани од октобра 1944. до априла 1945. да би се група армија „Е“ повукла са подручја Македоније, Косова и Метохије, дјелова западне Србије и Црне Горе. Када су се њемачке снаге повукле, улазе партизани после десетине хиљада залуду изгубљених младих војника и то опет Срба. Броз упорно зове Хрвате да се прикључе партизанима без обзира на зла која су починили. Они то чине, па тако избјегавају не само геноцид него се спасавају да га сада 50 година касније наставе. Али, има Бога. Срби су овог пута масовним повлачењем испред усташког ножа остали живи, а то значи да се борба наставља.

RADOMIR BULATOVIĆ

THE CONTINUITY OF GENOCIDE

Summary

Many facts are presented in this work, which speak of the horrors suffered by Jews, Serbs and Gypsies in the course of World War Two, in the Independent State of Croatia. The conditions, motives and manner of the crimes committed then are analyzed, and various facts are presented which indicate that the mass destruction of Serbs, performed at that time by Croats and Muslims, was in many ways continued and repeated in the 1991–1995 war. Based on this analogy, the author has presented the results of research on this subject, and has pointed to the need for gathering and examining information relevant to the events of fifty years ago, and to those which occurred in the recent war.